

rozhovor

Vít Beneš
Vladimír Naxera

Vladimír Naxera

***Nejen o českém euroskepticismu.
Rozhovor s Vítem Benešem
z Ústavu mezinárodních vztahů***

Pane doktore, vzhledem k tomu, že patříte mezi přední české odborníky zabývající se Evropskou unií, rád bych zaměřil náš rozhovor na otázku euroskepticismu, což je jistě jedno z nejzajímavějších „evropských“ témat. Mohl byste nejprve zhodnotit samotný termín euroskepticismus? Jde podle Vás o vhodný analytický koncept či spíše o pojem využívaný v mediální rovině a veřejné debatě?

Euroskepticismus nebo eurooptimismus se často používají v politickém a občas i akademickém diskurzu, ale nejsou to nejvhodnější termíny pro popis a kategorizaci postoje politických aktérů k evropské integraci. Může to být dobrá zkratka v situaci, kdy chcete zdůraznit nějaký výraznější spor mezi politickými aktéry. Na druhou stranu pojmy euroskepticismus/eurooptimismus mohou být zavádějící v tom smyslu, že nemusí být jasné, k jakému aspektu evropské integrace se vztahují (tj. co je míněno tím „euro“) a jaký postoj vlastně aktér zastává (tj. co je míněno tím „skepticismus“). Mohu zaujímat negativní postoj k současné formě evropské integrace („EU skepticismus“), zároveň se ale vstřícně a optimisticky stavět k myšlence evropské integrace obecně. Nebo mohu pragmaticky podporovat současnou politiku EU a zároveň být skeptikem co se týče institucionálního uspořádání EU a myšlenky evropské integrace obecně. Při detailním pohledu je proto důležité rozlišovat, o které rovině evropské integrace se bavíme. Zda se bavíme o 1) vztahu k myšlence evropské integrace obecně, 2) o vztahu k současné EU a jejím institucím, 3) o vztahu k osobám (politickým elitám) v těchto institucích a politice, kterou skrze tyto instituce

realizují. Pokud chceme rozlišit mezi těmito třemi rovinami, nevystačíme si s pojmy „euroskepticismus“ a „eurooptimismus“.

Dalším problémem je operacionalizace a způsob měření postoje politických aktérů k jednotlivým rovinám evropské integrace. Proto si myslím, že bychom měli být obezřetní, když interpretujeme nejrůznější průzkumy veřejného mínění týkající se „podpory evropské integrace“ nebo „důvěry v instituce EU“. Je to podobné jako s národními institucemi a s důvěrou v národní instituce. Pokud Vám průzkum veřejného mínění ukáže velice nízkou „důvěru občanů ČR ve vládu ČR“, znamená to, že lidé chtějí vládu vyměnit nebo zrušit (a zavést anarchii)? Nízká účast ve volbách do parlamentu znamená, že lidé nedůvěřují politickým stranám a politikům? Nebo že si přejí zrušení parlamentu a zavedení monarchie či diktatury? Nebo si přejí zánik/rozdělení státu? Myslím, že podobným způsobem bychom měli být opatrní při interpretaci nejrůznějších průzkumů veřejného mínění týkajícího se důvěry v EU a míry euroskepticismu. Vysoká „důvěra v instituce EU“ znamená optimismus týkající se obecného směřování evropské integrace nebo pouze pragmatický souhlas s aktuální politikou unijních institucí? Nízká volební účast do Evropského parlamentu znamená, že EP nemá důvěru lidí a že bychom měli posílit Evropskou radu? Nebo je to výraz nedůvěry v EU jako takovou (tj. včetně Evropské rady)? Nebo je to výraz nedůvěry v současné politické elity (evropské i národní)?

Je možné mezi veřejností v jednotlivých členských zemích nalézt nějaké případy, které se mírou negativního postoje (ať již v jakékoliv z Vámi zmíněných rovin) výrazněji vymykají ostatním státům? Je v tomto ohledu nějaký zřetelný rozdíl mezi „starými“ a „novými“ členskými zeměmi?

Nejsem si jistý, jestli na tuto otázku dokážu odpovědět, jelikož jsem nedělal empirický výzkum, který by porovnával euroskepticismus v jednotlivých členských zemích, takže můžu maximálně odhadovat. Do vnímání EU v jednotlivých členských zemích se každopádně promítají stereotypy, které do značné míry předchází evropskou integraci nebo s evropskou integrací až tak nesouvisí. Když namátkou vezmeme Velkou Británii, její postoj k evropské integraci není samozřejmě formován jen Evropskou unií, ale obecně stereotypy, jakými Britové nahlíží na kontinentální Evropu. Zdroj celkové nedůvěry ke kontinentu, který vnímají jako něco zkostnatělého, můžeme hledat třeba i ve vztahu anglikánské církve k papežství. Svoji roli hraje i představa Velké Británie jako na obchod a na vnějšek orientovaného ostrova. A podobně bychom mohli postupovat stát od státu. V případě nových členských států se do vnímání EU jednoznačně promítá zkušenost s komunistickým režimem a minulost našeho socialistického experimentu. Nevím, jestli se nějaký případ mírou euroskeptických postojů vymyká ostatním státům, v poslední době se mluví právě nejvíce o Velké Británii v souvislosti s navrženým referendem o pokračování členství v EU. Česká republika, co se týká negativního vnímání EU, patří opět mezi ty více euroskeptické země, pokud bych to mohl takto zjednodušeně říci. Trochu se také

zapomíná na to, že euroskepticismus je poměrně silný i u zemí, které nově vstupují do EU. Příkladem je Chorvatsko, ve kterém je postoj obyvatel negativnější, než bychom mohli očekávat u nové členské země krátce po jejím vstupu.

Zmínil jste český euroskepticismus. Je podle Vás v postoji české veřejnosti vůči EU něco „specifického“?

Jak už jsem částečně řekl, do postoje české veřejnosti vůči EU se promítají stereotypy, které předchází český vstup do EU a evropskou integraci jako takovou, respektive s evropskou integrací původně nesouvisely. Promítá se do toho nepochybně strach z velmocí, který si český národ pěstuje už několik dekád. Nebudu teď spekulovat nad tím, zda je to oprávněné, ale obava ze zrádných velmocí je něco, co český euroskepticismus určitě posiluje. Nedůvěra vůči západním velmocím vede k euroskepticismu, zároveň ale strach z jiné velmoci (Ruska) naopak táhne část české veřejnosti a politické sféry směrem k evropské integraci. Český euroskepticismus na pravé straně politického spektra je tažený stereotypem socialistické Evropy – nejsem psycholog, ale přijde mi to jako projekce našich negativních vlastností nebo naší negativní minulosti na někoho jiného. Část svého já, kterou potlačuji sám v sobě, se snažím projektovat na někoho druhého – souvisí to s procesem, kterému se v odborné literatuře říká othering. Zároveň v ČR, alespoň z mého pohledu, chybí levicový nebo krajně levicový euroskepticismus. To je ten typ euroskepticismu, který potopil evropskou ústavní smlouvu ve Francii a který kritizuje EU za její neoliberalismus. To u nás dle mého názoru výrazně chybí. U nás je euroskepticismus na levé straně politického spektra reprezentovaný KSČM, ale to není skutečně krajně levicový euroskepticismus, to je jen další varianta nacionalistického euroskepticismu, který v prvé řadě bojuje za zachování „národní suverenity“.

Kdybychom ještě zůstali u českého případu, nezle zmínit jméno Václava Klause, který může být (nejen) v této otázce příkladem tzv. morálního podnikatele. Má (respektive v době jeho prezidentství měl) Václav Klaus a jeho opakovaná verbalizace vlastního názoru nějaký signifikantní vliv na formování postoje části veřejnosti či části politické reprezentace?

Tahle otázka se dost často řeší – do jaké míry je český euroskepticismus ovlivňován Václavem Klausem, do jaké míry on utváří veřejné mínění. Já se domnívám, že on do určité míry veřejné mínění utváří, ale do určité míry je reprezentantem způsobu myšlení nebo jistých stereotypů a zažitých představ českého národa a českých politických elit o světě za hranicemi. Určitě bych netvrdil, že Václav Klaus vytvořil český euroskepticismus a že on je „viníkem“, že pokud odstraníme Václava Klause, že se pohled Čechů na evropskou integraci změní. Ten proces je oboustranný. Václav Klaus je výborný rétor, je schopný ovlivnit veřejné mínění. Zároveň je schopný politik v tom smyslu, že šikovně využívá již existující stereotypy a zažité způsoby vnímání. Kreativně využívá něco, co už v té společnosti je. V jeho diskurzu hraje roli obava vůči mocnostem, tedy obava, že EU je nástro-

jem velmocí (Německo a Francie, respektive triumvirátu Německo – Francie – Velká Británie) na ovládnutí Evropy, který připomíná jakousi novou mnichovskou dohodu. Václav Klaus či spíše jeho následovníci hodně čerpají z něčeho, co v české společnosti je a bylo už před rokem 1989. Strach z velmocí, téma „mnichovské zrady“, které komunisté obratně využívali ke zdiskreditování imperialistického a revizionistického Západu – to on jako pravicový politik převzal k diskreditaci EU. Je dobré si uvědomit, že Václav Klaus a jeho ideoví následníci šikovně využívají něco, co zde po desetiletí pěstovali komunisté: představa zrádných západních velmocí, jejichž cílem je „imperiální“ dominance nad Evropou. Komunisté uměli s mnichovským syndromem docela dobře pracovat a Václav Klaus na jejich práci úspěšně navázal. Ale s motivem zrádných velmocí nepracovala jenom komunistická propaganda, ale do jisté míry i disidenti. Příkladem budiž třeba Kunderův Český úděl, kde také najdete zrádné velmoci, které touží zarovnat a srovnat svět na svou míru. Přičemž podle Kundery je údělem malých zemí bránit zeměkouli před těmito „strašlivými uniformními vlivy“. Diskurz zrádných velmocí je tedy přítomný u disidenta Kundery, v oficiální komunistické propagandě a dnes ho obratně využívá i Václav Klaus.

Domníváte se, český euroskepticismus (respektive euroskepticismus v jednotlivých členských zemích obecně) výrazněji ovlivňuje problémy, se kterými se v posledních letech potýká Řecko?

V případě České republiky nepochybně. Češi jsou skeptici v tom smyslu, že každou chvíli očekávají příchod soudného dne, že každou chvíli očekávají kolaps evropské integrace, kolaps eurozóny. Panuje zde nedůvěra vůči dlouhodobé udržitelnosti celého evropského integračního projektu. Je zajímavé to porovnat se situací před rokem 1989, kdy se říkalo, že projekt evropské integrace je dlouhodobě neudržitelný, protože se de facto snaží integrovat neintegrovatelné. Zejména v 50. a 60. letech byl oblíbený argument, že kapitalistické mocnosti spolu nemohou nikdy dlouhodobě mírově kooperovat z důvodu nacionalismu, konkurence mezi kapitalistickými zeměmi či vykořisťování ze strany monopolů atd. A stejně tak dneska, akorát v trochu jiném jazyce, panuje v ČR skepse, co se týče dlouhodobé udržitelnosti evropské integrace. A v okamžiku, kdy se objeví problémy, se řekne „my jsme to věděli“. Nejsem idealista nebo utopista, myslím, že problémy jsou a problémy budou. Ale zároveň si myslím, že se u nás podceňuje určitá regenerační schopnost EU respektive eurozóny a jejich schopnost řešit, byť se zpožděním a nedokonale, problémy, které se vyskytnou.

Podíváme-li se na současné dění na Ukrajině, je možné považovat „europesimistické“ či „eurooptimistické“ názory (respektive souhlas či nesouhlas se členstvím v EU) za něco, co výrazněji ovlivňuje či posiluje konflikt?

V této věci se shodují s většinou komentátorů, kteří by Vám řekli, že nedávné nepodepsání dohody mezi Ukrajinou a EU byl spouštěč něčeho, co v ukrajinské společnosti

doutnalo už déle. Nepokoje na Ukrajině nejsou ani tak o EU nebo o evropské integraci jako spíše o tom, jestli na Ukrajině budou platit základní pravidla, která i my zde přes svůj euroskepticismus a třeba problémy s korupcí bereme jako samozřejmá. Na Ukrajině je korupce trochu jiného řádu, je tam problém s fungováním právního státu. O tom byly nepokoje více než o evropské integraci. Byly o tom, že politická elita krade v pro nás naprosto nepředstavitelném rozsahu, kdy je například prezidentův syn za pár let otce v úřadu schopný nahromadit ohromné majetky, kdy není možné se domoci spravedlnosti, nefungují základní nástroje právního státu. Problémy tam jsou trochu jiného řádu než v ČR. V rámci našeho skepticismu jsme skeptičtí i ke kvalitě našeho státu, ale na Ukrajině je to trochu o něčem jiném. Nejde tedy o evropskou integraci jako takovou, ale spíše o evropskou orientaci – o to, zda bude z Ukrajiny standardní evropská demokracie. Tato debata se u nás nevede. My jsme v zásadě etablovanou evropskou demokracii, maximálně řešíme takové věci, jakým způsobem a jak hluboce se budeme integrovat v EU. Ale na Ukrajině se ten konflikt a debata odehrávají na základnější úrovni, tedy v otázce evropského směřování, otázce existence právního státu a vůbec otázce nastavení politických institucí. Řeší se nastavení ústavních institucí, debata se dostává k takovým otázkám, jaké by vůbec měl mít prezident pravomoci, jestli se nevrátit k ústavě z roku 2004 atd. Jsou to tedy základnější věci než prostá asociace k EU.

Na závěr našeho rozhovoru si dovolím přejít k naprosto nesouvisejícímu tématu. Vy působíte jako šéfredaktor čtvrtletníku Mezinárodní vztahy, který patří mezi nejprestižnější tuzemské politickovědní časopisy. Mohl byste i z této pozice zhodnotit způsob podpory a financování vědy a výzkumu v České republice a jeho současnou proměnu?

Dobrý systém podpory a financování vědy a výzkumu by měl především motivovat. Měl by motivovat lidi k tomu, aby dělali vědu a výzkum a když dělají vědu a výzkum, aby je dělali kvalitně. Pokud má systém motivovat k dobré vědě, musí být v první řadě předvídatelný a spravedlivý. Předvídatelný, protože věda a výzkum je běh na dlouhou trať, zvláště pokud započtete i publikování výsledků výzkumu nebo zavádění nových poznatků do praxe. Pokud má systém motivovat ke kvalitnějšímu výzkumu, musí být spravedlivý, přesněji řečeno lidé musejí mít pocit, že za kvalitnější výzkum budou odměněni. Pokud přestanete systému důvěřovat a dojdete k přesvědčení, že nezáleží na kvalitě Vašeho výzkumného projektu, ale na tom, kolik peněz vláda nasype do rozpočtu na vědu a výzkum nebo na mezioborových, meziinstitucionálních nebo osobních rivalitách a vztazích v hodnotící komisi, pak systém ztrácí svoji motivační funkci a k hodnocení výzkumných projektů a výsledků výzkumu přistupujete jako k loterii.

Bohužel systém hodnocení výzkumných projektů a na něj navázaný systém hodnocení výsledků výzkumu a vývoje je málo předvídatelný a není vnímaný jako spravedlivý. Zejména hodnocení odborných knih je stále méně předvídatelné v důsledku rozhodnutí hodnotit knihy v rozpětí 4–120 bodů. Důvěryhodnosti nepřispívá ani centralizace hodnocení odborných knih, která je důsledkem selhání (resp. neexistence)

peer review procesu u odborných knih. Problém je v tom, že panel rozhoduje podle mě neznámých nebo jen vágně naformulovaných kritérií (jinak to ani nejde), hodnocení je netransparentní, protože autor nedostane zpětnou vazbu v podobě posudku (což je logické) a obrovský nepoměr mezi počtem členů hodnotících panelů a množstvím posuzovaných knih také nevzbuzuje důvěru. Hodnocení odborných článků v impaktovaných časopisech (WoS, SCOPUS a ERIH) je podle mě předvídatelnější a spravedlivější. Říkám to nejenom jako šéfredaktor časopisu, ale i jako běžný výzkumník a autor. Za prvé, hodnocení článků v časopisech (zařazených do WoS, ERIH a SCOPUS) je předvídatelné. Výše přidělených bodů závisí na výši impakt faktoru, který se mění jenom pozvolna a který se dá alespoň odhadnout. Za druhé, hodnocení časopiseckých článků je decentralizované a nezávisí na libovůli přetíženého centrálního hodnotícího panelu. To, jestli za svůj rukopis časopiseckého článku dostanete body do RIVu, závisí 1) na oponentech z Vašeho oboru, jejichž posudek dostanete autor do ruky, 2) na redakci, která posuzuje texty v souladu s veřejnou redakční politikou, 3) na citovanosti časopisu, tj. na ostatních badatelích v oboru, 4) na správcích WoS, SCOPUSu či ERIH, kteří rozhodují o zahrnutí časopisu do databáze (a alespoň v případě SCOPUS tak činí na základě předem definovaných kritérií) a 5) na české Radě pro výzkum, vývoj a inovace, která stanovuje algoritmus pro přepočítání impakt faktoru na body v RIVu.

Pane doktore, děkuji Vám za rozhovor.

recenze

**Současná česká politika.
Co s neefektivním režimem? /
*Vlastimil Havlík***

**Milníky na cestě /
*Jan Kondrys***

**Bezpečnost' ako kategória /
*Lenka Kudláčová***

**The Pittsburgh School of Philosophy –
Sellars, McDowell, Brandom /
*Stefanie Dach***

**Styly a strategie učení
ve výuce cizích jazyků /
*Daniel Hanšpach***